

УДК 655.41

Е.І.Огар**КУЛЬТУРА ДИТЯЧОГО ВИДАННЯ: ОСНОВНІ
СКЛАДОВІ УСПІХУ**

У широкому розумінні поняття “культура видання” належить до того ж змістового ряду, що й поняття “культура праці”, “культура думки”, “культура поведінки” тощо. Маючи виразну позитивну конотацію, “культура” у такому сполученні виступає ознакою високої якості споживчих властивостей видавничого продукту, іншими словами – його здатності якнайкраще зреалізувати конкретні функціональні настанови, забезпечити передбачуваним групам читачів максимальну зручність та ефективність у користуванні. У боротьбі за читача, за зміцнення позиції на ринку сучасний видавець повинен постійно дбати про культуру своєї продукції як одну з визначальних рис його позитивного іміджу, а тому спрямовувати редакційно-видавничий процес на створення справді “висококультурного інструменту різноманітної

інтелектуальної праці читачів з різними зацікавленнями і потребами” [5, с.23].

Видання для дітей за своїми споживчими властивостями і відповідно якісними параметрами посідають особливе місце серед різноманітної видавничої продукції. Особливий за віковими ознаками читач висуває до видавничого продукту специфічні, нестандартні вимоги. Тому, підпорядковуючись загальноприйнятим нормам книговиготування, виробництво дитячої книги має свою специфіку (взяти хоча б книжки-іграшки), а відтак й специфічні критерії оцінки якості – *культури* кінцевого продукту.

При підготовці дитячого видання його текст і майбутній графічний образ оцінюються лише комплексно. У дитячому сприйнятті емоційне переважає над логічним, й органічне використання всіх засобів впливу на читача – змістових і конструктивних – дозволяє забезпечити найбільш ефективне засвоєння змісту видання, правильне його розуміння та сприйняття, вправне застосування отриманих знань.

Показниками цінності дитячого видання з художнього боку, тобто високої культури його *графічної форми*, вважаються цікава шрифтова режисура тексту (при обов'язковому дотриманні відповідних санітарно-гігієнічних норм), функціональність і водночас висока естетичність ілюстративного ряду, оригінальність архітектоники книжки.

До показників високої культури *тексту* дитячого видання відносимо цікавість і змістовність теми, високий комунікативно-регулятивний потенціал, закладений у змісті твору, високу ефективність форм його реалізації в тексті, стрункість композиції, прозорість логіки викладу, дівість, наочність фактичного матеріалу, бездоганність та естетичність мови викладу.

Оскільки проблематика, пов'язана з художньою цінністю дитячої книжки, краще висвітлена у спеціальній літературі [1–3, 7 та ін.], придивимося уважніше до показників другої групи.

Цікавість і змістовність теми. Дитину важко примусити читати, якщо в неї немає прямої зацікавленості темою, предметом викладу. Навіть шкільний підручник повинен бути таким, аби школяреві не хотілося випустити його з рук. Дорослішання дитини – і фізіологічне, і розумове – супроводжується досить швидкою зміною її читачьких потреб, комунікативно-пізнавальних запитів, естетичних зацікавлень. Дитяча література повинна неодмінно на це реагувати – зміною проблематики, відповідним роз-

ставлянням “акцентів”, ускладненням інтерпретаційної складової тексту тощо.

Критерії цікавості теми і змістовності використаного для її розкриття матеріалу повинні лежати в основі творення тексту всіх різновидів дитячої книги – художньої, навчальної, пізнавальної, ужитково-розвивальної, видань, адресованих малюкам, школярам-початківцям чи підліткам. Вони повинні бути вихідними і при редакторській оцінці твору. Отже, “якісним” можна вважати текст, за змістом виразно зорієнтований на задоволення духовних і прагматичних запитів конкретної вікової групи юних читачів.

Поліфункціональність видання. Важливим показником культури тексту дитячого видання є його здатність забезпечувати реалізацію комплексу різновекторних, однак взаємопов'язаних функціональних настанов. Зводити можливості літератури для дітей до забезпечення нею лише однієї функції – функції виховання – це “нівечити художність, засушувати емоцію, надщерблювати правду. Без радості, яку несе дитині книжка, не може бути й виховного впливу” [4, с.318.]. Виховна ідея має органічно випливати з конкретного змісту, з тих ситуацій, які змальовуються в творі. Краще, коли вона діє на юного читача природно – через аргументованість, переконливість оцінок, через етичні та моральні моделі стосунків між героями, оперті на реальну дійсність.

Регулятивна (виховна) функція повинна “працювати” лише у комплексі з іншими, не менш важливими соціальними функціями дитячої літератури – *пізнавально-інформативною, комунікативною, навчальною, естетичною*.

Пізнавальна функція реалізується через засвоєння дитиною змісту книги. Під час роботи з книгою дитина також пізнає сутність її самої як явища культури, засобу отримання різноманітних вражень, розкриття таємниць, пошуку відповідей на численні питання. **Комунікативна** функція полягає у формуванні соціальних граней особистості: читаючи, дитина отримує уявлення про ті чи інші соціальні явища життя, засвоює поняття, характерні для суспільних відносин. **Навчальна** функція спрямована на те, щоб подавати нові знання, розвивати логічне мислення і мовлення дитини, формувати тезаурус, інформаційну культуру майбутньої особистості. **Естетична** функція пов'язана

з формуванням духовного світу дитини, сфери її естетичних перцепцій.

Досконала літературна форма твору. Літературну форму твору, як відомо, формують чинники композиційно-логічного, фактологічного та мовного характеру.

Особливістю творів дитячої літератури є те, що в основі композиції більшості з них лежить сюжет. Це традиційно не лише для художніх творів, а й для творів пізнавально-навчального характеру (наприклад, для науково-художньої книги). Якість побудови тексту, його організації залежить від майстерно вибудованого сюжету, ознаками якого є напруга, динамічність, наповнення цікавими подіями, хвилюючими пригодами і веселими епізодами. таємничість, незвичність. Важливо також, щоб сюжет не перешкоджав розумінню тексту, а виклад був послідовним і “прозорим” з логічного боку.

Двигуном сюжету в дитячих творах є персонаж, образ. Казковий чи реальний, важливо, щоб він був яскравий і подобався дітям. Уведення незвичних героїчних персонажів виступає одним із засобів посилення романтичної емоційної складової твору, що з психологічно боку дитині цілком імпонує. “Юний читач залишається байдужим до абстракції, якою б великою не була її вага. Герой, чи то малий, чи то великий, чи на двох ногах, чи на чотирьох, примушує уважно слухати і читати наші твори. Тільки через героїв ми з успіхом можемо прищеплювати мораль чи природознавство. Про це часто забувають, а може й не знають деякі письменники” [6, с. 12].

Суттєво підвищує ефективність тексту дитячого видання наявний у ньому ігровий компонент. Психологи вважають, що гра є одним з дієвих засобів заохочення дитини до пізнавальної і мисленнєвої діяльності. Вона може також виступати засобом підтримки уваги, зацікавлення, зняття напруги, заохочення дитини для подальшого читання.

Можливості використання ігрового компонента в дитячому виданні різноманітні: він може набувати форми словесної гри; власне гри (ігор), уведеної в канву тексту; гри як основного композиційного елемента, ігрових засобів ведення читацької думки й оптимізації викладу.

Словесна гра як стилістичний прийом може використовуватися в текстах як художнього, так і пізнавального характеру, практично у всіх специфічних жанрах дитячої літератури – каз-

ках, байках, словесних пірамідах, ребусах, реченнях-лабіринтах, логікограмах, віршиках-малюнках, лінгвістичних віршах, лічилках, загадках, водилочках, веселих абетках і буквариках, “читайликах”, “розуминках” тощо. Якість такого матеріалу, безперечно, залежить від того, наскільки автор віртуозно володіє виразовими засобами і граматичними засобами рідної мови.

У пізнавальній та навчальній книзі для оптимізації викладу, для полегшення запам'ятовування, для перетворення навчання в цікавий захоплюючий процес часто використовується дидактична гра – гра, спрямована на комплексний розвиток у дітей усіх пізнавальних здібностей, зокрема, розумових, логічних, творчих, навичок читання, мовлення та письма, мислення та кмітливості, а також фонематичний слух, увага, зір й дотикові реакції.

При уведенні в текст ігрового компонента важливо, перше, щоб розважання за допомогою гри не ставало самоціллю (за винятком тих видань, які безпосередньо для цього призначені), а по-друге, щоб ігровий матеріал був якісним, підбирався з урахуванням психологічних особливостей дитини певного віку, її мисленневих та мовленневих можливостей.

Текст, адресований дитині – найбільш довірливий зі всіх можливих читацьких категорій, повинен бути бездоганним й щодо достовірності, точності використаного у ньому фактичного матеріалу. Дитина все сприймає на віру – часто слово, надто друковане, набуває в її очах абсолютного авторитету. Через брак досвіду і відповідних знань вона не піддає сумніву отримувану інформацію. А тому будь-які неточності у тексті видання, до того ж виявлені самою дитиною, підривають довіру до книги як до “серйозного” співрозмовника.

Не менш важливо оптимально подати у тексті різноманітний фактичний матеріал, ефективно використати різноманітні засоби адаптації наукової інформації, зацікавлення та підтримки уваги юного читача. Існує низка апробованих, визнаних дієвими, прийомів, які, спираючись на загальні принципи популяризації, водночас зорієнтовані на особливості дитячого сприйняття. Умовно їх можна поділити на прийоми: 1) досягнення послідовності викладу (формулювання мети або тези; доведення думки шляхом послідовних операцій міркування; доведення правильного твердження через спростування хибних, неточних думок; обов'язкове підведення підсумків на всіх рівнях мірку-

вання); 2) досягнення доступності викладу (продумана “шпаристість” тексту; апеляція до відомого, пояснення через аналогію); 3) зацікавлення і поживлення викладу (створення інтриги за допомогою яскравих заголовків, зачинів; створення інтимно-дружньої тональності спілкування, використання засобів слухової та зорової наочності). Вдале використання у тексті твору різноманітних прийомів популяризації є свідченням високої якості його підготовки, а тому часто виступає вагомою підставою для його перевидання.

Важливою складовою культури дитячого видання, зрештою, як і будь-якого, є загальна мовна культура тексту. Однак вимоги до мови дитячого твору особливі, вони впливають з особливого завдання дитячої книги допомагати читачеві-початківцю опанувати навички писемного й усного мовлення, формувати загальну мовну і мовленнєву культуру юної особистості.

На відміну від “дорослої літератури”, тексти дитячих творів повинні відповідати не лише лексичним, граматичним, правописним і стилістичним нормам сучасної мови, а й (як об’єкт навчання) нормам психолінгвістичного та лінгво-дидактичного характеру.

Не менш важливою є вимога естетичності мови твору, адресованого дітям. Вона передбачає ясність, простоту (не плутати зі спрощенням), виразність викладу, доступність використаних мовних засобів читачеві певного віку, їх наочність і конкретність. Мовна структура дитячої книжки, з одного боку, повинна бути стислою, лаконічною, повно передавати зміст твору, а з другого – максимально виразною, соковитою, створювати систему уявлень та образів, апелювати не лише до логічного, а й до емоційного аспекту дитячого сприйняття, розвивати асоціативне мислення.

Автор, який прагне створити щось нове, повинен подолати статичність мови, яка виявляє себе у заяложеності слів і виразів, в одноманітності синтаксичних конструкцій та обмеженості використовуюваного у дитячих текстах словника. Автор повинен вміти розмовляти з дитиною “своїм” голосом, а не так звану “псевдодитячою” мовою. І. Франко, який не відокремлював дитячу літературу від літератури “для дорослих”, вважав, що немає тем і сюжетів, неприйнятних для дітей, немає спеціальної “дитинячої” манери розмови з маленькими читачами. Він гостро висміював видання, що демонстрували недовірливе ставлення до

дитячого розуму, дитячого світосприймання і “в дитині спосібні убити всякий зарід здорового смаку і здорової гадки” [8, с. 510]. Мова дитячої літератури повинна бути точною, зрозумілою, легкою, асоціативною, виразною і наочною. Особливу увагу слід звертати на відповідність використуваних автором засобів мовної компетенції дитини певного віку, можливостям дитячого сприйняття. Дитяча книга повинна прищеплювати мовні смаки, а не псувати їх.

Отже, якісним можна вважати таке дитяче видання, яке здатне впливати на юного читача своїм змістом, легкістю викладу та виразністю мовностилістичної форми, цікавим ілюстративним вирішенням, кольором, незвичною пластичною формою, матеріальною конструкцією. Для забезпечення цього складного комплексу різнорідних – текстових і графічних – чинників культури дитячого видання потрібні чималі зусилля з боку авторів творів дитячої літератури (добре знання дитячої душі, потреб і прагнень сучасної дитини, вміння з нею «розмовляти»), видавців (справжній творчий підхід, нетрадиційне дизайнерське мислення) та поліграфістів (наявність високоякісних технологій, обладнання та вміння їх застосовувати).

1. Валусенко Б.В. Архітектура книги. К., 1976.
2. Ганкина Э. Детская книга вчера и сегодня (по материалам зарубежной печати). М., 1988.
3. Ганкина Э. Художник в современной детской книге: Очерки. М., 1977.
4. Киличиенко Л. Література для дітей та юнацтва // Історія української літератури / Гол. ред. І.Дзевєрін. У 2-х т. К., 1988. Т.2. С. 313–341.
5. Мильчин А.Э. Культура книги: Что делает книгу удобной для читателя: Справ. пособие. М., 1992.
6. Панч П. Коли твори для дітей будуть цікавими? // Українська дитяча література: Хрестоматія: У 2-х ч./ Упор. І.Луценко та ін. К., 1992. Ч.2. С.12.
7. Фивер У. Когда мы были детьми: Два века книжной иллюстрации для детей. М., 1979.
8. Франко І. [Передмова] Коли ше звірі говорили // Франко І. Твори: У 20-ти т. К., 1951. Т.4. С.508–511.